

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2021.33.237

Sylwia Katarzyna Gierczak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska

ORCID: 0000-0002-1832-4308

e-mail: sylwia.gierczak632@wp.pl

Rola badań ankietowych w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu SZACUNKU we współczesnej polszczyźnie

The role of questionnaires in the reconstruction of the linguacultural view of RESPECT (SZACUNEK) in contemporary Polish

Abstract: The aim of the study is to present the role of empirical research in the reconstruction of the linguacultural image of axiologically loaded concepts and socially determined connotations. The article relates to methodological assumptions and findings of ethnolinguistics, where the reconstruction of the conceptualisation of particular notions is based on the interpretation of three types of data: (i) the language system, (ii) questionnaires, and (iii) texts. This is the approach adopted in the report *Język – wartości – polityka* [Language – values – politics] (JWP 2006), and then in the Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours (LASiS 1–5, 2015–2019), compiled by the team supervised by Jerzy Bartmiński.

This study presents the results of a questionnaire regarding RESPECT (Polish SZACUNEK), conducted among one hundred students from five universities in Lublin. Respondents were asked to answer the question: “What, in your opinion, is the essence of respect?”. The data obtained from first-hand sources enable a reconstruction of the students’ image of true respect in the Polish language in an aspectual view.

The social aspect was found in an exposed position, where the most frequently indicated factors are: (1) acceptance of and empathy towards others; (2) courteous manners, appropriate behaviour towards others and appropriate attitude towards animals, plants, and objects; (3) recognition of the other person as an authority figure, with admiration for someone or something. Next, psychological, ethical, and psycho-social aspects were recognized. Existential and cultural aspects were found to be the least represented. The findings indicate a compatibility of the data from questionnaires with dictionary data, which together confirm the primacy of the subjective aspect of RESPECT.

It is shown that questionnaires are a significant stage of discovering how speakers understand the meanings of the concepts they use – this concerns the colloquial, common understanding, which is crucial in constructing a cognitive definition of a given concept. Empirical research also enables a hierarchization of isolated defining features, ranking them from the most entrenched ones to the least frequently indicated ones, which renders this research a valuable tool in the verification of lexicographic data.

Key words: ethnolinguistics; linguistic worldview; linguistic questionnaire; cognitive definition; RESPECT

Przedmiotem opracowania jest przedstawienie roli badań ankietowych w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu *SZACUNKU* we współczesnej polszczyźnie. Za cezurę współczesności przyjęto rok 1989, a więc początek przełomu w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym oraz kulturowym Polski. Przemiany te niewątpliwie wpłynęły na sposób komunikowania się w sferze publicznej i ukształtowanie pojęć z zakresu aksjologii. Zaprezentowane w artykule analizy przeprowadzono w zgodzie z metodologią zastosowaną przez zespół pracujący pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego nad raportem *Język, wartości, polityka* (JWP 2006). Znalazła ona naukowe ujęcie także w pięciotomowym *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS 1–5, 2015–2019), powstającym w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS, którego celem jest rekonstrukcja kanonu narodowych i europejskich (także pozaeuropejskich) „konceptów kulturowych”, czyli „pojęć aksjologicznie nacechowanych i wyposażonych w swoiste kulturowo konotacje” (Bartmiński 2015: 10).

Rekonstrukcja conceptualizacji tych pojęć obejmuje trzy etapy. Opiera się na interpretacji: (1) materiału słownikowego, (2) danych ankietowych, (3) reprezentatywnych użyciach tekstowych¹. Zestawienie i porównanie trojakiemu typowi danych umożliwi sformułowanie definicji kognitywnej określonego konceptu. Kognitywnej, czyli takiej, która znacznie wykracza poza ujęcie logiczno-obiektywizujące (antymentalistyczne), eksponujące wyłącznie cechy konieczne i wystarczające jako istotne komponenty znaczenia, i poza założenia semantyki strukturalnej, do kwestii znaczenia nakazującej podchodzić mentalistycznie (Grzegorzczak 2009: 19).

Definicja kognitywna jest tym typem definicji, która „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu p o j m o w a n i a [wyróżn. S.G.] przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. ze sposobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki wartościowania” (Bartmiński 1988: 169).

¹ Oraz tzw. „informacji etnolingwistycznie relewantnych” (Chlebda 2010; Niebrzegowska-Bartmińska 2017).

Poza cechami koniecznymi i wystarczającymi (perspektywa zobiektywizowana), obejmuje również to, jak mówiący rozumieją znaczenia używanych słów (perspektywa ukierunkowana subiektywistycznie), bowiem „nie chodzi o encyklopedyczny opis (jaki jest X), tylko o kolektywne wyobrażenie (jak ludzie postrzegają i pojmują X-a)” (Bartmiński 2015: 10; Bartmiński 2016: 349). W podobnym duchu o tak pojętym znaczeniu szerzej pisała Renata Grzegorzczkova:

[...] jest nim myśl wiązana z wyrażeniem, a więc, stosując różne wysłowienia: ‘to, co ludzie myślą, używając słów’, ‘jak rozumieją używane słowa’, ‘czego mogą się dowiedzieć z użycia słowa’ [...] Wersja rygorystyczna tego ujęcia jest przełożeniem wymagań logiki na opis języka i przybiera postać tzw. postulatów znaczeniowych: z użycia wyrażenia wynikają określone wnioski, np. z użycia wyrazu *wdowa* (*Maria jest wdową*) wynika, że miała męża i mąż umarł, natomiast nie wynika żadna informacja o jej stanie psychicznym (np. to, że jest smutna czy nieszczęśliwa: te cechy mogą mieć co najwyżej charakter asocjacyjny) (Grzegorzczkova 2009: 19).

U podstaw tego podejścia legło założenie, że definiowanie pojęć w sensie logicznym nie jest wystarczające dla ujawnienia specyfiki rozumienia określonych wartości przez grupy posługujące się poszczególnymi językami. Dopiero wypowiedzi użytkowników pozwalają zauważyć oraz opisać różnice w profilowaniu pojęć, umożliwiając odtworzenie bazowych wyobrażeń o nich (Bartmiński 2015: 10). Bowiem dane systemowe są zazwyczaj dość ubogie, tekstowe – zróżnicowane, zaś dane pozyskane ze „źródeł wywołanych” (metodą ankietową), po ich statystycznej „obróbce”, pozwalają odróżnić cechy jądro od peryferyjnych (Bartmiński 2014; zob. także: Niebrzegowska-Bartmińska 2017: 19). Stąd specjalna rola metody ankietowej w badaniach nad konceptami kulturowymi.

Rola badań ankietowych na gruncie etnolingwistyki

Kluczowym pojęciem etnolingwistyki jest *językowy/językowo-kulturowy obraz świata*, który stanowi rezultat/efekt swoistej konceptualizacji rzeczywistości/świata przez mówiących w danym języku. Definiując językowy obraz świata, Jerzy Bartmiński, w artykule z 1990 roku, pisał:

Przez językowy obraz świata rozumiem zawartą w języku interpretację rzeczywistości [wyróżn. S.G.], którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź to utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane (Bartmiński 1990: 110).

W pracach z lat kolejnych lubelski badacz wracał do definicji JOS i dopowiadał, uzupełniał ją o następne rozpoznania. Podane niżej rozumienie JOS-u przyjmuję na użytek moich analiz:

[...] językowy obraz świata jest zawartą w języku interpretacją rzeczywistości, dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach, zdarzeniach. Jest interpretacją, a nie odbiciem, jest subiektywnym portretem, a nie fotografią przedmiotów realnych [wyróżn. S.G.]. Interpretacja ta jest rezultatem subiektywnej percepcji i konceptualizacji rzeczywistości przez mówiących danym językiem, ma więc charakter wyraźnie podmiotowy, antropocentryczny, jest zarazem intersubiektywna w tym sensie, że podlega uspołecznieniu i staje się czymś, co łączy ludzi w danym kręgu społecznym, czyni z nich wspólnotę myśli, uczuć i wartości; czymś, co wtórnie wpływa (z jaką siłą – to już jest przedmiotem sporu) na postrzeganie i rozumienie sytuacji społecznej przez członków wspólnoty (Bartmiński 2010: 158; wersja wcześniejsza, opublikowana w języku angielskim: 2009: 23).

Pojęcie JOS, które odsyła do trzech wierzchołków trójkąta semiotycznego Ogdena-Richardsa: znak [poziom językowy] – pojęcie [poziom mentalny] – rzeczywistość [poziom świata], opiera się na „ramie doświadczeniowej” społeczności posługującej się danym językiem. Wydaje się, że dobrym sposobem dotarcia do tej „ramy doświadczeniowej” oraz poznania uspołecznionego językowego obrazu świata jest posłużenie się metodą ankietową.

We współczesnym językoznawstwie badania ankietowe nie są metodologicznym *novum*. Ich stosowanie ma charakter powszechny, niejednokrotnie wręcz postulowany, choć rodzaje ankiet są różne: zamknięte lub otwarte. Zwolennikami ankiet otwartych są m.in. badacze, którzy w roku 2006 opublikowali raport z badań empirycznych pt. *Język, wartości, polityka* (JWP 2006). Zdaniem Jerzego Bartmińskiego, „ankiety lingwistyczne są najkrótszą drogą dotarcia do potocznej świadomości językowej” (Bartmiński 2014: 287), a w tym przypadku właśnie o ujawnienie potocznej świadomości językowej chodzi.

Wyniki badań ankietowych są istotną podstawą materiałową przy rekonstrukcji JOS-u. Zestawione i porównane z materiałem leksykograficznym budują poszerzoną perspektywę: subiektywną, podmiotową, antropocentryczną i jednocześnie oddaloną od bezosobowego obiektywizmu. Co się stanie, gdy ujęcie leksykograficzne uzupełnimy o ustalenia ankietowe? Zdaniem Mikołajczak-Matyja:

[...] dane z badań psycholingwistycznych mogą stanowić podstawę rozwiązania wielu problemów związanych z definicją leksykograficzną. Umożliwiają one przyjęcie konceptualistycznego punktu widzenia, zgodnie z którym definicja ukazuje pojęcia ponadindywidualne odpowiadające poszczególnym jednostkom leksykalnym, konstruowane z powtarzających się elementów pojęć indywidualnych członków danej społeczności językowej. Zmniejsza się w ten sposób wpływ subiektywnych, indywidualnych rozstrzygnięć², dotyczących tego, co językowe, a co pozajęzykowe, co potoczne, a co naukowe (Mikołajczak-Matyja 1998: 135).

Na uwagę zasługuje zatem to, o czym możemy wnosić na podstawie danych systemowych, których analizę i interpretację przedstawiłam w artykule

² Pod warunkiem zastosowania weryfikacji statystycznej, JB/SG [Jerzy Bartmiński/Sylwia Gierczak].

„Od *szacowania* do *szacunku* – rozwój znaczenia słowa *szacunek* w świetle danych leksykograficznych”³. Przyjrzyjmy się podanym niżej definicjom słownikowym wyrazu *szacunek*:

SStp 8/528–529: 1. ‘oszacowanie, określenie wartości czegoś, ustalenie ceny’, 2. ‘wartość ustalona na podstawie oszacowania, wyznaczona cena, wyznaczone odszkodowanie’.

SL 5/544: 1. ‘szacowanie, cenienie, ceny naznaczanie, taxowanie, taxa’, 2. ‘popis, naznaczanie poboru’, 3. ‘cena, wartość czegoś’, 4. ‘szanowanie, wysoko cenienie, poważanie, czczenie, cześć’, 5. ‘szacowanie, nicowanie, krytykowanie, szczypanie’.

Arct SIJP 2/866: 1. ‘uczucie czci, uszanowania’, 2. ‘ocenie wartości przedmiotu, majątku’.

SJP Dor 8/202: 1. ‘cześć, poważanie, poszanowanie, uznanie’, 2. ‘określenie wartości materialnej czegoś; ocena, oszacowanie, otaksowanie, wycena’, 3. *przestarz.* ‘wartość przedmiotu wyrażona w pieniądzu; cena’.

InSJP 3/733: 1. ‘poszanowanie’, 2. ‘oszacowanie’.

PSWP 41/187: 1. ‘docenienie, uznanie czyichś dokonań, dążeń, poglądów i cech osobowości’, 2. ‘ocena przybliżonej wartości, wielkości czegoś’.

SWJP 1083: 1. ‘uznanie wartości czegoś lub kogoś, poszanowanie, poważanie’, 2. ‘ustalenie wartości materialnej czegoś; oszacowanie, wycena, otaksowanie’.

NSJP Sobol 981: 1. ‘cześć, poważanie, poszanowanie, uznanie’, 2. ‘określenie wartości materialnej czegoś; oszacowanie, ocena, wycena’.

NSJP Sobol 679: 1. ‘uznanie wartości czegoś lub kogoś, poszanowanie, poważanie’, 2. ‘ustalenie wartości materialnej czegoś; oszacowanie, wycena’.

USJP 3/1484, WSJP PWN 655: 1. ‘cześć, poważanie, poszanowanie, uznanie dla kogoś lub czegoś’, 2. *ekon.* ‘określenie, ocena wartości materialnej czegoś; oszacowanie, otaksowanie, wycena’.

SJP PWN: 1. ‘stosunek do osób lub rzeczy uważanych za wartościowe i godne uznania’, 2. ‘przybliżone określenie wartości, wielkości lub ilości czegoś’.

WSJP Żmig: 1. ‘*cześć*: szczególne względy i uznanie okazywane komuś lub czemuś’, 2. ‘*określenie wielkości czegoś*: określenie w przybliżeniu wielkości lub zasięgu czegoś’.

Znaczenia słowa uwzględnione w *Słowniku staropolskim* pozwalają dostrzec, że *szacunek* jest tu rozumiany wyłącznie przedmiotowo – objaśnienia znaczenia tego wyrazu dotyczą określania wartości oraz wyznaczania ceny. Słownik Lindego, poza przedmiotowymi znaczeniami leksemu, ujmuje też podmiotowy wymiar *szacunku*, jednak nie jest to perspektywa eksponowana (zajmuje dopiero 4. pozycję). Bardzo ważne okazują się natomiast znaczenia słowa odnotowane w słowniku Arcta – ich układ prezentuje odejście od dotąd prymarnego znaczenia przedmiotowego, które tu zyskuje pozycję sekundarną, ku znaczeniu podmiotowemu. W słowniku pod redakcją Doroszewskiego

³ Był to pierwszy etap prowadzonych badań (Gierczak 2021a). Analizę danych ankietowych zaprezentowałam natomiast podczas międzynarodowego etnoseminarium pn. *Wartości w językowym obrazie świata Litwinów i Polaków. Dziedzictwo ludowe, narodowe, wieloetniczne i wielokulturowe* we wrześniu 2020 roku – wystąpiłam wówczas z referatem pt. *Jak szanuje, to bez ale. SZACUNEK w wypowiedziach ankietowych lubelskich studentów* (Gierczak 2021b).

zauważamy sytuację analogiczną, podobnie jest we wszystkich nowszych słownikach języka polskiego (np. PSWP, SWJP, InSJP, NSJP Sobol, USJP, SJP PWN, NSJP; WSJP PWN, WSJP Żmig), w których *szacunek* – w znaczeniu podstawowym – definiuje się podmiotowo: ‘uznanie wartości czegoś lub kogoś, poszanowanie, poważanie’ (NSJP 2007: 679, a także SWJP 1996: 1083); ‘szczególne względy i uznanie okazywane komuś lub czemuś’ (WSJP Żmig). Współcześnie znaczenie podstawowe to zatem to, które odsyła do postawy poszanowania i poważania dla kogoś lub czegoś (Gierczak 2020a).

Rola badań ankietowych w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu SZACUNKU

Celem badań ankietowych na temat *SZACUNKU* była (wstępna) weryfikacja danych systemowych prezentujących różne znaczenia leksemu (por. wyżej). W przeprowadzonym badaniu eksperymentalnym, które przebiegało od czerwca do połowy września 2020 roku, przyjąłam ustalenia przedstawione w tomie *Język – wartości – polityka* (JWP 2006). Założyłam więc odpytanie setki respondentów – studentek i studentów pięciu lubelskich uczelni wyższych: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Przyrodniczego, Uniwersytetu Medycznego i Politechniki Lubelskiej. Zadałam im pytanie obligatoryjne, odpowiadające schematowi lubelskiej ankiety ASA, czyli: „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego *SZACUNKU*”? Z uwagi na ogłoszoną sytuację epidemiczną niemożliwe było przeprowadzenie ankiety w standardowych warunkach, dlatego wykorzystałam elektroniczny formularz Google, aby wykonać tego typu badanie z uwzględnieniem wskazanej metodyki.

Wszystkie postawione pytania miały charakter otwarty. Podobnie jak w przypadku bezpośredniego ankietowania, respondentom nie narzuciłam limitu słów w odpowiedzi (Gierczak 2021b). Bardzo istotne jest i to, w jaki sposób badani reagowali na operator „prawdziwy” i wyrażenie „o istocie” zawarte w pytaniu „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego *SZACUNKU*?”. Dlaczego? Dlatego że

[...] wprowadzony do pytania modyfikator „prawdziwy” miał kierować uwagę respondentów na subiektywne wyobrażenie przedmiotu, a nie realnie (obiektywnie) istniejący obiekt. Z kolei wyrażenie „o istocie” miało skupiać uwagę na cechach najważniejszych, a nie drugorzędnych (Bartmiński 2017: 138–139).

„Prawdziwy” wyraźnie różni się od „typowego”. Ten ostatni odpowiada formule „taki, jaki jest”, ma wyraźny wymiar opisowy (to zatem pewne uogólnienie: odpowiadają mu leksemy przymiotnikowe *przeciętny, standardowy*,

generalny – zob. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 196–203), modyfikator „prawdziwy” natomiast ma charakter opisowo-powinnościowy, pozwala raczej odtworzyć obraz „taki, jaki jest” i „taki, jaki być powinien” (Bartmiński 2007: 270, Bartmiński 2014: 292; w taki sposób o kobiecie „typowej” i „prawdziwej”: Nowosad-Bakalarczyk 2002). Ankietowani studenci, pytani o istotę prawdziwego SZACUNKU, swoje wypowiedzi rozpoczynali na kilka sposobów (Gierczak 2021b; podobnie na temat ZDROWIA: Szadura 2021). Poniższe zestawienie umożliwi dostrzeżenie pewnej powtarzalności:

Istota prawdziwego szacunku to... (ankieta nr 25); *Istota szacunku tkwi w...* (ankieta nr 45); *Istotą prawdziwego szacunku jest...* (ankiety nr 63, 72, 92); *Według mnie istotą szacunku jest...* (ankieta nr 24); *Istotę prawdziwego szacunku stanowi...* (ankieta nr 71); *O istocie prawdziwego szacunku stanowi...* (ankiety nr 3, 60, 79, 93).

Ważnym dla przeprowadzonego badania ankietowego było zachowanie tzw. „piętna autora”, wierności cytatywnej. Oznacza to, że wypowiedzi respondentów nie podlegały parafrazie. Założono bowiem, iż każdy element odpowiedzi ankietowanych ma znaczenie, może też sprzyjać ujawnieniu pewnych cech jednostkowych właściwych analizowanemu pojęciu. Jak zaś wiadomo, każda modyfikacja w zakresie treści mogłaby zostać obciążona subiektywizmem interpretatora. Earl Babbie, autor *Badań społecznych w praktyce*, twierdzi, że:

[...] zawsze gdy kwestionariusz zawiera pytania otwarte, a więc takie, które wymagają od respondenta sformułowania własnych odpowiedzi, ankietier musi zapisywać te odpowiedzi dokładnie tak, jak je sformułował respondent. Nie wolno ich streszczać, parafrazować ani poprawiać błędów gramatycznych. Ta dokładność jest szczególnie ważna dlatego, że ankietier nie wie, jak będą kodowane odpowiedzi. Tak naprawdę sami badacze najczęściej tego nie wiedzą, dopóki nie przeczytają jakichś stu [wyróżn. SG] odpowiedzi (Babbie 2004: 292).

Amerykański socjolog pisze również, iż:

[...] badania sondażowe są chyba najlepszą dostępną metodą dla tych badaczy, którzy chcą zbierać oryginalne dane w celu opisywania populacji zbyt dużej, by obserwować ją bezpośrednio. Dzięki starannemu doborowi losowemu otrzymujemy grupę respondentów, co do których możemy zakładać, że ich cechy odzwierciedlają cechy szerszej populacji [wyróżn. SG], natomiast starannie skonstruowane, standaryzowane kwestionariusze dostarczają danych w tej samej formie od wszystkich respondentów (Babbie 2004: 268).

Sformułowane przez Babbiego założenia pozwalają argumentować o zasadności prowadzenia badań ankietowych w 100-osobowej grupie respondentów. Przyjmuję zatem, że liczba ta jest wystarczająca do ustalenia cech charakterystycznych dla określonej społeczności. Podobne stanowisko reprezentują autorzy raportu JWP. Czytamy:

[...] ograniczenie liczby odpowiedzi do stu [...] było wzorowane na praktyce amerykańskiej przyjętej dla komparatystycznych badań stereotypów w środowisku studenckim przez Katza i Brally'ego [...] Autorem amerykańskim chodziło o możliwie niewielki, ale już wystarczający materiał dający podstawę do porównań w skali międzynarodowej, nam – o porównywanie danych na osi czasu [w tym miejscu należy przypomnieć, że ankieta słownika aksjologicznego została przeprowadzona w Lublinie trzykrotnie: w latach 1990, 2000 i 2010 – S.G.]. Wysoki stopień zgodności wyników w roku 1990 i 2000 potwierdza przekonanie, że liczba ta jest wystarczająca do wyciągania wniosków. Badania nasze były nastawione na stronę jakościową, a nie ilościową, statystykę wprowadzamy w zakresie ograniczonym do niezbędnej minimum (Bartmiński 2006: 15).

W przypadku prowadzonych przeze mnie badań ankietowych opartych na tej metodologii w grupie respondentów byli studentki i studenci lubelskich uniwersytetów – reprezentatywna zbiorowość przeciętnych użytkowników współczesnej polszczyzny, których wykształcenie plasuje się na podobnym poziomie – przekracza średnie lub jest wyższe w stopniu niepełnym (ostatnie dotyczy studentów studiów magisterskich oraz studentów, którzy ukończyli studia licencjackie/inżynierskie). Jerzy Bartmiński wyjaśnia, iż

wybór środowiska studenckiego jako reprezentanta szerszej społeczności ma swoje tradycje na gruncie badań socjolingwistycznych prowadzonych w różnych krajach. Tłumaczy się tym, że środowisko to: 1 – jest zróżnicowane pod względem pochodzenia społecznego i zarazem w dużym stopniu już zintegrowane, więc można je uważać za reprezentatywne dla opiniotwórczej części całego społeczeństwa; 2 – jest dostępne badającym, więc daje możliwość łatwego zgromadzenia danych; 3 – było badane od czasów Katza i Brally'ego, co kolejnym badaczom otwiera tło porównawcze (Bartmiński 2007: 270).

W przygotowanym przeze mnie badaniu ankietowym uwagę zwraca liczebna przewaga kobiet. Ta dysproporcja liczebna między przedstawicielami płci żeńskiej i męskiej ma związek z sytuacją pandemiczną, która spowodowała, że dobór respondentów nie mógł być zgodny ze wszystkimi moimi oczekiwaniami (przygotowałam ankietę elektroniczną – formularz Google). Abstrahując jednak od technicznych przyczyn asymetrii, może warto przywołać stanowisko Mikołajczak-Matyi, która zauważa, że wyższy udział kobiet w grupie badanej „to czynnik pożądaný ze względu np. na stwierdzaną w badaniach psycholingwistycznych większą zgodność skojarzeń podawanych przez kobiety z ustalonymi dla danej społeczności językowej normami powszechności skojarzeń” (Mikołajczak-Matyja 1998: 93).

Co zatem, zdaniem studentów lubelskich uczelni, decyduje o istocie prawdziwego *SZACUNKU*? Przeprowadzona analiza danych ankietowych – wywołanych 142 „minireplik” – pozwoliła wyodrębnić 28 deskryptorów. Cechy deskryptorowe ułożyłam zgodnie z ich frekwencją, a następnie dopasowałam do określonych aspektów. Poniżej przedstawiam obraz prawdziwego

SZACUNKU wraz z wykresem ilustrującym cechy prawdziwego SZACUNKU w ujęciu aspektowym⁴:

$N = 100^5$, $W = 142$, $D = 28$, $Ws^6 = 48,59\%$

(1) akceptacja i empatia wobec drugiej osoby (S); 35 / 24,65%

np. *akceptacja i podejście z życzliwością i spokojem (7)⁷; według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi poziom empatii do drugiej istoty [...] (49); szacunek oznacza dla mnie akceptację drugiego człowieka, jego kultury, przekonań, wierzeń, cech charakteru, przyzwyczajzeń itp. (66) ...*

(2) kultura osobista, czyli „właściwe”/„stosowne” zachowanie wobec drugiej osoby oraz odpowiedni stosunek/odpowiednie podejście do zwierząt, roślin, rzeczy (S); 34 / 23,94%

np. *według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi [...] także poziom kultury osobistej [...] (29); kulturalny stosunek do innych osób, nieważne, czy jest to twój kolega, osoba starsza czy twój nauczyciel (11); odpowiedni stosunek do rzeczy lub do osoby (100); odpowiednie do sytuacji ubranie [...] (94) ...*

(3) uznanie drugiej osoby za autorytet, podziw dla kogoś lub czegoś (S); 19 / 13,38%

np. *[...] uznawanie jej [szanowanej osoby] nawet za pewien autorytet (80); według mnie podstawą szacunku jest podziw [...] (40); istotą prawdziwego szacunku jest pewnego rodzaju podziw i chęć naśladowania postaw uznawanych za dobre (92); szacunek to pojęcie bardzo wieloznaczne, ale chyba najbardziej ogólnie mogę powiedzieć, że „szanować” to „uznawać wartość” kogoś/czegoś (64) ...*

(4) niewywyższanie się wobec drugiej osoby, traktowanie drugiego człowieka równo ze sobą (S); 6 / 4,23%

np. *traktowanie drugiego człowieka równo ze sobą (77); traktowanie innych osób w sposób, w jaki sami chcielibyśmy (uwazamy, że powinniśmy) być traktowani w danej sytuacji (65) ...*

⁴ Taki obraz „prawdziwego” SZACUNKU (wraz z wykresem i przytoczonymi wypowiedziami respondentów) zaprezentowałam w tekście pt. „*Jak szanuję to bez ale. SZACUNEK w wypowiedziach ankietowych lubelskich studentów*” (Gierczak 2021b).

⁵ W grupie ankietowanych studentów znalazło się 71 kobiet i 29 mężczyzn. Byli to przedstawiciele kierunków ścisłych (34 osoby) i humanistycznych (66 osób). Za autorami raportu JWP podaję przykładowe/wybrane odpowiedzi respondentów dla pierwszych dziewięciu deskryptorów, w których liczba wskazań była większa lub równa 4 (zob. JWP 2006: 39).

⁶ Wskaźnik stereotypizacji (Ws) dostarcza informacji o tym, „jaki procent w ogólnej liczbie wskazań (W) stanowi frekwencja dwóch cech najczęstszych” (Bartmiński 2017: 139). W studenckim obrazie prawdziwego SZACUNKU wskaźnik stereotypizacji jest bardzo wysoki, co świadczy o wysokim stopniu wyschematyzowania pojęcia.

⁷ Liczby umieszczone w nawiasach okrągłych oznaczają numery poszczególnych ankiet.

(5) pozytywne nastawienie do świata i jego elementów oraz wewnętrzna i autentyczna potrzeba okazywania szacunku innym (S); 6 / 4,23%

np. *według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi [...] percepcja otaczającego nas świata oraz innych ludzi (35); [...] i to, w jaki sposób jest się nastawionym do życia (79) ...*

(6) podmiotowe traktowanie każdego/drugiego człowieka (S); 5 / 3,52%

np. *uznanie podmiotowości rozmówcy, ważności jego stanowiska, poglądów i uczuć (98); podejście osobowe do każdego człowieka [...] (59) ...*

(7) miłość do drugiego człowieka i dbałość o jego dobro (A); 4 / 2,82%

np. *istota prawdziwego szacunku to Dobroć. Należy do każdej osoby podchodzić z miłością (25); miłość do drugiego człowieka, chęć dobra dla drugiego (46) ...*

(8) szczerłość postawy wobec drugiego człowieka (P); 4 / 2,82%

np. *według mnie o istocie prawdziwego szacunku stanowi [...] szczerłość (49); szczerza postawa wobec drugiego człowieka pozbawiona uprzedzeń (39) ...*

(9) wychowanie w duchu szacunku do drugiego człowieka (S); 4 / 2,82%

np. *wychowanie w propagowaniu postawy szacunku (52); o istocie prawdziwego szacunku stanowi wychowanie [...] (79) ...*

(10) uznanie człowieczeństwa, godności drugiego człowieka (E); 3 / 2,11%

(11) uznanie wiedzy/umiejętności/osiągnięć/doświadczenia drugiego człowieka (P); 3 / 2,11%

(12) cechy charakteru/osobowości drugiego człowieka (P); 2 / 1,41%

(13) wartości, jakimi kieruje się drugi człowiek (E); 2 / 1,41%

(14) bezinteresowność wobec drugiego człowieka (E); 1 / 0,70%

(15) cześć okazywana komuś i pamięć o kimś (A); 1 / 0,70%

(16) intencja osoby, która go okazuje (E); 1 / 0,70%

(17) kompromis zawarty dla wspólnego dobra (S); 1 / 0,70%

(18) okazywanie szacunku sobie samemu (P); 1 / 0,70%

(19) okazywanie szacunku w sposób zgodny z obowiązującymi wzorami kultury (K); 1 / 0,70%

(20) poświęcenie dla kogoś (E); 1 / 0,70%

(21) świadomość wartości ludzkiego życia (E); 1 / 0,70%

(22) umiejętność postawienia siebie samego na drugim miejscu (P); 1 / 0,70%

(23) umiejętność przyznawania się do popełnionych błędów (P); 1 / 0,70%

(24) umiejętność słuchania innych ludzi (P); 1 / 0,70%

- (25) wzajemność relacji (S); 1 / 0,70%
- (26) zapracowanie sobie u drugiej osoby na szacunek (S); 1 / 0,70%
- (27) zaufanie do szanowanej osoby (A); 1 / 0,70%
- (28) zebrany przez drugą osobę majątek (B); 1 / 0,70%

Według ankietowanych o istocie prawdziwego SZACUNKU stanowią przede wszystkim: (1) akceptacja i empatia wobec drugiej osoby; (2) kultura osobista, obejmująca *właściwy/stosowny/odpowiedni/pozytywny sposób zachowania wobec drugiej osoby, traktowania jej i mówienia do niej*, a także *odpowiedni* (czyli adekwatny do okoliczności) *strój*, oraz (3) autorytet skorelowany z *podziwem/uznaniem okazywanym komuś lub czemuś*.

Zgodnie z tymi ustaleniami za dominantę w studenckim obrazie prawdziwego SZACUNKU należy uznać aspekt społeczny (78,87%), który obejmuje, zdaniem autorów tomu *Język – wartości – polityka*,

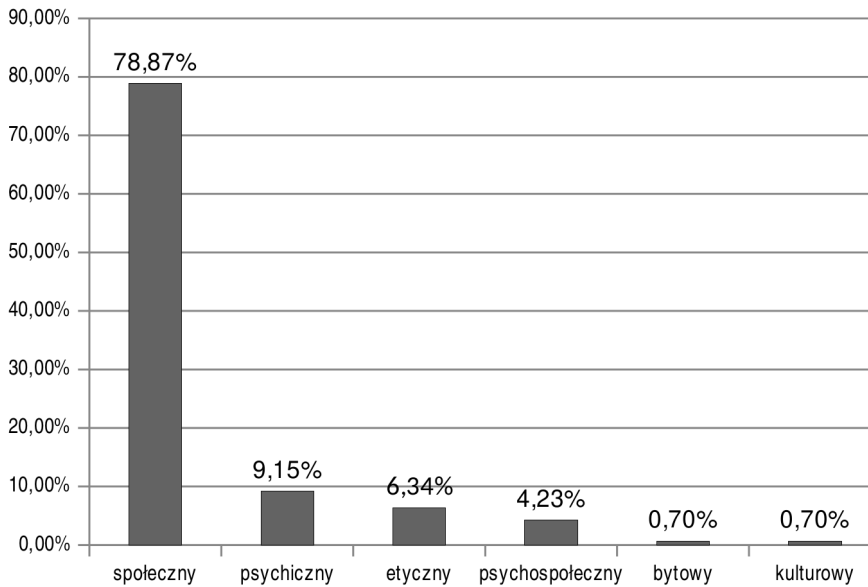
wrażenia nazywające stosunek do ludzi, zachowania społeczne; solidarność, współpracę i wzajemną pomoc; napięcia i konflikty społeczne; hierarchię społeczną; braterstwo; sprawiedliwość, tolerancję, kompromis, umiejętności komunikacji, poszanowanie praw innego człowieka; wszystkie układy rodzinne; dyskryminację (seksizm, układy, korupcja, kumoterstwo), poczucie jedności (JWP 2006: 40).

Dla ankietowanych studentów ważnych okazało się ponadto 5 innych aspektów SZACUNKU:

- aspekt psychiczny (P): 9,15%;
- aspekt etyczny (E): 6,34%;
- aspekt psychospołeczny (A): 4,23%;
- aspekt bytowy (B): 0,70%;
- aspekt kulturowy (K): 0,70%.

Podsumowanie

Badania ankietowe w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu świata stanowią istotną pomoc w odkrywaniu, jak mówiący rozumieją pojęcia (i słowa), którymi się posługują. Ich interpretacja – będąca jednym z etapów rekonstrukcji JOS – służy przedstawieniu „potocznego, obiegowego rozumienia nazw wybranych wartości, czyli słów nazywających idee, wartości, wspólnoty, miejsca, postawy [...] i stanowi, SG] przyczynek do poznania semantycznych właściwości potocznego wariantu języka ogólnonarodowego” (Bartmiński 2006: 28). Rangę potocznych konceptualizacji podkreślał wielokrotnie Jerzy Bartmiński, pisał m.in.:

Wykres 1. Cechy prawdziwego *SZACUNKU* w ujęciu aspektowym w świetle odpowiedzi ankietowych udzielonych przez studentów lubelskich uniwersytetów.

Źródło: opracowanie własne.

możemy przyjąć, że polszczyzna potoczna traktowana jako podstawowy, fundamentalny styl językowy, centrum systemu stylowego języka, stanowiąc tło dla wszystkich wyspecjalizowanych wariantów języka daje zarazem podstawę do oceny wszystkich wyspecjalizowanych dyskursów ideologicznych i stosowanych w nich praktyk perswazji i manipulacji. To nadaje badaniom potocznych konceptualizacji walor badań podstawowych [wyróżn. SG] (Bartmiński 2006: 28).

Badania eksperymentalne nad znaczeniem słów odkrywają ich ogromne bogactwo semantyczne, potwierdzają przy tym tezę kognitywistów, że znaczenie słowa ma strukturę radialną i jest otwarte. Otwartość tę należy rozumieć tak, że nie daje się jednoznacznie określić, które cechy pojawiające się w wypowiedziach osób ankietowanych czy w spontanicznie tworzonych tekstach są już utrwalone (ustabilizowane) i powinny bezdyskusyjnie być odnotowywane w definicjach leksykograficznych, a które jeszcze nie. Uzyskiwane w badaniach wskaźniki frekwencji (wskazań) cech mają układ wygasający, a nie skokowy, tzn. nie ma żadnych wyraźnych statystycznych progów między cechami, co dawałoby podstawę jednoznacznego rozstrzygnięcia o semantycznej istotności cech (Bartmiński 2007: 269–270).

Badanie ankietowe dotyczące istoty prawdziwego *SZACUNKU*, przeprowadzone w grupie studentów lubelskich uniwersytetów, potwierdziło społeczny charakter tego konceptu kulturowego. Wskazywane przez respondentów semantyczne cechy w znacznej mierze pokrywają się z danymi słownikowymi – definicjami leksykograficznymi *szacunku* (Gierczak 2021a). Źródła

„wywołane” poświadczają przede wszystkim podmiotowe znaczenie słowa *szacunek*: ‘uznanie wartości czegoś lub kogoś, poszanowanie, poważanie’ (NSJP 2007: 679, a także SWJP 1996: 1083), ‘szczególne względy i uznanie okazywane komuś lub czemuś’ (WSJP Żmig). W materiale ankietowym właściwie nie pojawiło się przedmiotowe znaczenie *szacunku* ‘określenie, ocena wartości materialnej czegoś; oszacowanie, otaksowanie, wycena’ (USJP 2004, WSJP PWN 2018). Z odpowiedzi respondentów wynika, że nawet jeśli szanujemy kogoś za coś, to z reguły przedmiotem szacunku stają się cechy intelektualne (wiedza, umiejętności, osiągnięcia), tylko jeden z respondentów napisał, że *o istocie prawdziwego szacunku stanowi zebrany majątek* (Gierczak 2021b), ale i ta cecha deskryptorowa świadczy o pewnych cechach człowieka, takich jak zapobiegliwość, przedsiębiorczość, pragmatyzm.

Wypowiedzi studentów potwierdziły także obserwacje socjologa Piotra Sztompki, który *szacunek* określa jako jeden z sześciu filarów wspólnoty – wespół z zaufaniem, lojalnością, wzajemnością, solidarnością i sprawiedliwością:

Można powiedzieć o przestrzeni wspólnotowej, gdy uczestników wiążą relacje zaufania, lojalności, wzajemności, solidarności, szacunku i sprawiedliwości (wyróżn. SG) i o przeciwstawnej przestrzeni interesów, czy w skrajnym przypadku, przestrzeni cynizmu, gdy większość relacji opiera się na zimnej kalkulacji czy partnerom to się oplaca (Sztompka 2019).

Należy podkreślić, że cecha *szacunku*, taka jak *uznanie wartości kogoś/czegoś*, ujęta w definicjach słownikowych leksemu, została też uwzględniona w obrazie prawdziwego *SZACUNKU* według studentów lubelskich uniwersytetów. W tym wypadku pozyskane dane ankietowe niejako rozszerzają, rozwijają, doprecyzowują dane słownikowe, pozwalają szerzej je rozumieć. Warto zwrócić uwagę na przykładowe cechy *SZACUNKU* wyłaniające się z materiału ankietowego: (1) akceptacja i empatia wobec drugiej osoby, (2) kultura osobista, czyli „właściwe”/„stosowne” zachowanie wobec drugiej osoby oraz odpowiedni stosunek/odpowiednie podejście do zwierząt, roślin, rzeczy, (3) uznanie drugiej osoby za autorytet, podziw dla kogoś lub czegoś, (4) niewywyższanie się wobec drugiej osoby, traktowanie drugiego człowieka równo ze sobą, (5) pozytywne nastawienie do świata i jego elementów oraz wewnętrzna i autentyczna potrzeba okazywania szacunku innym, jak również (6) podmiotowe traktowanie każdego/drugiego człowieka. Wszystkie wymienione składają się właśnie na postawę *poważania* i *poszanowania* dla drugiej osoby i świata.

Można zatem wnioskować, że dane pozyskane metodą ankietową pozwalają przede wszystkim odtworzyć definicję maksymalną⁸ danego konceptu,

⁸ O dwóch wariantach definicji maksymalnej (analitycznym i syntetycznym) pisze

jak również rankingować/rangować cechy definicyjne w jej obrębie. Umożliwiają stworzenie rankingu cech semantycznych określonych konceptów ułożonych od tych najczęstszych (najsilniej ustabilizowanych) do najrzadziej wskazywanych przez przeciętnych użytkowników języka. Pozwalają zhierarchizować cechy definicyjne i rekonstruować schematy poznawcze analizowanych konceptów.

Wypowiedzi osób ankietowanych bardzo często pokrywają się ze źródłami leksykograficznymi, ale mogą też wzbogacać ustalenia leksykograficzne o nowe dane (odwołania do aktualnie obowiązujących trendów i problemów społecznych, o kolejne znaczenia i funkcjonujące w określonych grupach społecznych derywaty, np. o ujęcia socjolektalne/gwarowe), służą więc również aktualizacji definicji słownikowych. Oznacza to, że wielokrotnie powtarzające się odpowiedzi respondentów (przedstawicieli określonej społeczności językowej) mogą stać się istotnym elementem w rekonstrukcji „wycinków” JOS.

Opisane podejście metodologiczne ujawnia ponadto przydatność badań ankietowych w analizach porównawczych. Postawienie pytania o różnice w rozumieniu tych samych pojęć przez społeczności posługujące się odmiennymi językami i odkrywanie owych różnic przez zastosowanie metody ankietowej uświadamia „istnienie mentalnych barier między ludźmi mówiącymi różnymi językami, wychowanymi w różnych kulturach [co może – SG] pomóc, jeśli nie od razu w lepszym wzajemnym rozumieniu się, to przynajmniej w ustaleniu przyczyn braku rozumienia” (Bartmiński 2004–2005: 120). Badania ankietowe w niebagatelny sposób przyczyniają się więc do ujawnienia tego, co niemiecki filozof Wilhelm von Humboldt określał mianem specyficznego dla każdego języka „oglądu świata” (*Weltansicht*) (Humboldt 1968: 27; Humboldt 2002; Bartmiński 2020).

Literatura

- Babbie Earl, 2004, *Badania społeczne w praktyce*, przeł. Witold Betkiewicz, Marta Bucholc, Przemysław Gadomski, Jacek Haman, Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz, Agnieszka Kloskowska-Dudzińska, Michał Kowalski, Maja Mozga, red. nauk. Agnieszka Kloskowska-Dudzińska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 169–183.

w swojej najnowszej książce Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 155–162). Badaczka, powołując się na ujęcia Jerzego Bartmińskiego i Anny Wierzbickiej, wyjaśnia, że pod pojęciem definicji maksymalnej kryją się „eksplikacje semantyczno-kulturowe, ukierunkowane na podanie wszystkich pozytywnych cech przedmiotu, relewantnych językowo, komunikacyjnie i kulturowo” (zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 138).

- Bartmiński Jerzy, 1990, *Punkt widzenia, perspektywa interpretacyjna, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 109–127.
- Bartmiński Jerzy, 2004–2005, *Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej*, „Postscriptum”, nr 2–1 (48–49), s. 114–125.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 8–35.
- Bartmiński Jerzy, 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2010, *Pojęcie językowego obrazu świata i sposoby jego operacjonalizacji*, [w:] *Jaka antropologia literatury jest dzisiaj możliwa?*, red. Przemysław Czaplński, Anna Legeżyńska, Marcin Telicki, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 158–178.
- Bartmiński Jerzy, 2014, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 279–308.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 7–12.
- Bartmiński Jerzy, 2016, *Uwagi końcowe* [s. 348–351, w ramach bloku:] *Dyskusja podsumowująca projekt „Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych”*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 337–351.
- Bartmiński Jerzy, 2017, *EUROPA w świetle polskich danych ankietowych ASA 1990, 2000 i 2010*, [w:] *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka, Przemysław: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, s. 138–143.
- Bartmiński Jerzy, 2020, *Czy można zbudować tezaurus etnolingwistyki? W jakim stopniu etnolingwistyka jako dyscyplina realizuje określony paradygmat naukowy?* (referat wygłoszony podczas spotkania KEMKS i KEPAN 21 XII 2020), http://www.komjezyk.pan.pl/images/pdf/KEMKS_KEPAN_21_XII_2020_tekst_prof_Jerzego_Bartmiskiego.pdf [data dostępu: 22.02.2020].
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2009, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brzozowska Małgorzata, 2006, *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 36–43.
- Chlebda Wojciech, 2010, *W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. Wojciech Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 7–20.
- Gierczak Sylwia Katarzyna, 2021a, *Od „szacowania” do „szacunku” – rozwój znaczenia słowa „szacunek” w świetle danych leksykograficznych*, [w:] *Język polski –*

- między tradycją a współczesnością. *Księga jubileuszowa z okazji stulecia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego*, red. Ewa Horyń, Ewa Młynarczyk, Piotr Żmigrodzki, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 447–457.
- Gierczak Sylvia Katarzyna, 2021b, „*Jak szanuję to bez ale*”. *SZACUNEK w wypowiedziach ankietowych lubelskich studentów*, [w:] *Wartości w językowym obrazie świata Litwinów i Polaków. Dziedzictwo ludowe, narodowe, wieloetniczne i wielokulturowe*, t. 2, red. Kristina Rutkowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Vilnius–Lublinas, s. 61–75.
- Grzegorzyczkowa Renata, 2009, *Punkty dyskusyjne w rozumieniu pojęcia językowego obrazu świata – widziane z perspektywy badań porównawczych*, „*Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*” 21, s. 15–29.
- Humboldt Wilhelm von, 1968, *Gesammelte Schriften*, t. IV, Berlin: W. de Gruyter.
- Humboldt Wilhelm von, 2002, *O myśli i mowie: wybór pism z teorii poznania, filozofii dziejów i filozofii języka*, przeł. Elżbieta M. Kowalska, Warszawa.
- Mikołajczak-Matyja Nawoja, 1998, *Definiowanie pojęć przez przeciętnych użytkowników języka i przez leksykografów*, Poznań: „Sorus”.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „*Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*” 29, s. 11–29.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2020, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)-lingwistyce*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, *Kobieta „typowa” i „prawdziwa” w oczach studentów. (Przyczynki do stereotypu kobiety)*, „*Język Polski*” 2002, z. 1 (LXXXII), s. 25–35.
- Szadura Joanna, 2021, *Obraz ZDROWIA we współczesnej polszczyźnie w świetle danych ankietowych*, [w:] *Wartości w kulturach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. Beata Żywicka, Lublin–Przemyśl: Wydawnictwo UMCS, s. 87–104.
- Sztompka Piotr, 2019, *Sześć fundamentów wspólnoty*, <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski-kategoria/szesc-fundamentow-wspolnoty/> [data dostępu: 14.09.2020].

Źródła

- Arct SIJP – *Michała Arcta słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1996.
- InSJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko, Warszawa 2000.
- LASiS – Bartmiński Jerzy (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015, t. 2: *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018, t. 3: *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016, t. 4: *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin–Warszawa 2019, t. 5: *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.
- NSJP – *Nowy słownik języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, Warszawa 2007.
- NSJP Sobol – *Nowy słownik języka polskiego*, red. Elżbieta Sobol, Warszawa 2003.
- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgólkowa, t. 41, Poznań 1994.
- SJP Dor – *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 8, Warszawa 1966.

- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/szacunek;2576939.html> [data dostępu: 23.02.2020].
- SL – Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa 1807–1814.
- SSStp – *Słownik staropolski* [XII–XV w.], red. Stanisław Urbańczyk, t. 8, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1953.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, Warszawa 1996.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. Stanisław Dubisz, t. 3, Warszawa 2004.
- WSJP PWN – *Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. Stanisław Dubisz, Warszawa 2018.
- WSJP Żmig – *Wielki słownik języka polskiego*, red. Piotr Żmigrodzki, PAN, <https://www.wsjp.pl> [data dostępu: 14.09.2020].

Streszczenie: Przedmiotem opracowania jest przedstawienie roli i wartości badań empirycznych w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu konceptów o nacechowaniu aksjologicznym i uwarunkowanych społecznie konotacjach. W artykule nawiązano do założeń i ustaleń metodologicznych wypracowanych na gruncie etnolingwistyki, gdzie za podstawę rekonstrukcji konceptualizacji poszczególnych pojęć uznano interpretację danych trojakiemu typowi: systemowych (S), ankietowych (A) i tekstowych (T). Podejście to przyjęto w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS 1–5, 2015–2019) przygotowanym przez zespół kierowany przez Jerzego Bartmińskiego.

Autorka prezentuje wyniki badania ankietowego na temat *SZACUNKU*, przeprowadzonego wśród stu studentów pięciu lubelskich uczelni. Zadaniem respondentów było udzielenie odpowiedzi na pytanie zgodne ze schematem lubelskiej ankiety ASA: „Co – według Ciebie – stanowi o istocie prawdziwego *SZACUNKU*?” Dane pozyskane ze źródeł wywołanych umożliwiły odtworzenie obrazu prawdziwego *SZACUNKU* w ujęciu aspektowym. Na pozycji eksponowanej znalazł się aspekt społeczny (S), w ramach którego najczęściej wskazywano: (1) akceptację i empatię wobec drugiej osoby, (2) kulturę osobistą, rozumianą jako właściwe/stosowne zachowanie wobec drugiej osoby oraz odpowiedni stosunek/odpowiednie podejście do zwierząt, roślin, rzeczy, a także (3) uznanie drugiej osoby za autorytet, podziw dla kogoś lub czegoś. Miejsca kolejne w układzie frekwencyjnym zajęły aspekty: psychiczny (P), etyczny (E) i psychospołeczny (A). Odnotowano najniższy udział aspektów bytowego (B) i kulturowego (K). Przedstawione dane pozwalają wnosić o zgodności danych ankietowych z danymi słownikowymi, które wspólnie poświadczają wysunięcie na pozycję prymarną podmiotowego wymiaru *SZACUNKU*.

Autorka artykułu dowodzi, że badania ankietowe są istotnym etapem odkrywania, jak mówiący rozumieją znaczenia pojęć, którymi się posługują – chodzi tu o rozumienie potoczne, obiegowe, ważne w budowaniu definicji kognitywnej danego konceptu. Badania empiryczne pozwalają także na hierarchizację wyodrębnionych cech definicyjnych, na uszeregowanie ich od tych najbardziej ustabilizowanych do najrzadziej wskazywanych, co czyni te badania wartościowym narzędziem w weryfikacji danych leksykograficznych.

Słowa kluczowe: etnolingwistyka; językowy obraz świata; ankieta lingwistyczna; definicja kognitywna; szacunek